

KEES MERCKX

HET BEELD VAN DE TSJECHISCHE LITERATUUR IN NEDERLAND

Beeldvorming is een lastig objectief vast te stellen verschijnsel, dat twee kanten heeft. Het beeld waarvan (de Tsjechische literatuur¹) is met enige moeite nog wel vast te stellen aan de hand van de vertalingen die er in de loop der tijd van zijn gemaakt, ook al vormen deze – zoals we zullen zien – slechts één van de factoren die tot die beeldvorming bijdragen. De andere kant is evenwel: welk beeld heeft zich bij wie gevormd, is het eigenlijk wel mogelijk één generalistisch beeld samen te stellen of is dit beeld eerder een zich uitdijende en inkrimpande ruimte al naar gelang men het subject, de 'beeldvormer' erbij betreft? Het subject is dus de onzekere factor hierbij. Immers, mijn beeld van de Tsjechische literatuur na jarenlange studie daarvan is een heel ander dan dat van mijn buurvrouw, die graag leest, maar geen specifieke voorkeur voor Tsjechische literatuur heeft, en weer heel anders dan dat van de man/vrouw-in-de-sstraat, die in de regel niet verder komt dan het lezen van de krant en daarbij de eventuele aanwezigheid van een boekenbijlage waarschijnlijk nog negeert.

Om die tweede kant te bestuderen en daarvan een min of meer objectief 'beeld' (dus het beeld van de beeldvorming) te krijgen, is een ingewikkeld en tijdrovend sociologisch onderzoek in de vorm van een representatieve enquête nodig, dat in het kader van dit exposé niet kon plaatsvinden. Hier moet ik dus volstaan met de eerstgenoemde kant van het probleem: wat zijn de literaire en eventueel extra-literaire factoren die mogelijkwijs hebben bijgedragen tot welke vorm dan ook van beeldvorming van de Tsjechische literatuur.

Daartoe zou het prettig en nuttig zijn wanneer we hadden kunnen uitgaan van een lijst van vertalingen die er op dit vlak zijn gemaakt, zoals dat andersom wel kan worden gedaan dankzij Olga Krijtová en haar collega's die een indrukwekkende hoeveelheid vertalingen van Nederlandse literatuur in het Tsjechisch hebben verzameld en beschreven.² Helaas beschikken wij

---

¹ L. Machala, E. Petrú (red.), *Panorama české literatury* (Olomouc, 1994).

² Olga Krijtová, Ruben Pellar, Petra Schürrová, *Bibliografie překladařů z nizozemštiny do češtiny*

Nederlanders dus niet over zo'n lijst, maar er wordt wel aan gewerkt.³ Een aantal relevante schrijvers en vertalingen van hun werk is natuurlijk wel al bekend en zal hier ter sprake gebracht worden, waarbij echter allerminst naar volledigheid wordt gestreefd.

Wanneer we de wederzijds vertaalde werken met elkaar vergelijken, moeten we vaststellen dat de Tsjechen het daarbij wat de oudste vertaling betreft ruimschoots winnen van de Nederlanders. Erasmus' *Laus stultitiae*. (Straatsburg 1511) werd al in 1513⁴ in het Tsjechisch vertaald. Die Tsjechische vertaling (*Chvála bláznovství*) was meteen de eerste vertaling überhaupt van dit werk. De populariteit heeft direct te maken met het geestelijk klimaat van Bohemen dat de geboorte van de reformatie allang achter de rug had (Jan Hus stierf zijn martelaarsdood reeds in 1415), terwijl die reformatie zich in de rest van Europa nog moest voordoen. Kritiek op leerstellingen en praktijken van de Roomse kerk steunde in de Boheemse landen dus al op een veel langere traditie.

Een Tsjechisch kopstuk uit een iets latere tijd was natuurlijk Comenius, die om verschillende redenen goed bekend is bij de Nederlanders.⁵ Terwijl Erasmus als Europeaan lange tijd in Bazel heeft gezeten en daar zonder twijfel ook in contact moet hebben gestaan met de Boheemse reformatie, zo verbleef Comenius veertien jaar in de Nederlanden, verdreven als hij was uit eigen land door de aldaar in gang gezette contra-reformatie, die geen pardon kende voor de Tsjechische 'protestanten' en een waar schrikbewind uitoefende. In Amsterdam, waar Comenius de rijke protestantse familie De Geer bereid vond hem op te nemen, werd zijn verzamelde didactische werk in het Latijn uitgegeven (1657). In Nederland is hij ook in 1670 gestorven. Naarden, waar zich zijn zgn. mausoleum bevindt, werd het bedevaartcentrum voor vele Tsjechen die Nederland bezochten.

---

ny a slovenštiny od roku 1890 do roku 1993. Bibliografie van vertalingen uit het Nederlands in het Tsjechisch en Slowaaks vanaf 1890 tot 1993 (Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů, 1993).

- 3 Zie voor een eerste oriënterende lijst: Wilken W. K. H. Engelbrecht: "'Schweijk versus Kapitán Bontekoe. Die niederländische Literatur in tschechischer und die tschechische Literatur in niederländischer Übersetzung", in: *Der niederländische Sprachraum und Mitteleuropa* (red. Leopold R. G. Declodt, Herbert van Uffelen) (Wien/Köln/Weimar: Böhlau, 1995), p. 103-114.
- 4 J. Vlček noemt die datum, terwijl anderen zelfs ca 1511 noemen. Dat laatste zou dan betekenen dat de vertaler, de belangrijke Tsjechische humanist Řehoř Hrubý z Jelení, kennis gehad zou kunnen hebben van de radicalere 'wilde' tekst die vrienden van Erasmus in 1509 in Parijs, zonder goedkeuring van de auteur, hadden uitgegeven. Vgl. J. Vlček, *Dějiny české literatury* (Praha, 1940), I, p. 353.
- 5 Vgl. Emma Urbánková, *Soupis děl J. A. Komenského* (Praha 1959), Kees Mercks/Bram Schuytplot, *Johannes Amos Comenius 1592-1992. Catalogus [...]* (met inleiding en lijst van Comenius-uitgaven van voor 1801 in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam) (Amsterdam, 1992).

In zo'n geval zou men toch denken dat Comenius, bij zoveel gastvrijheid en gelijkgezindheid, in ruime mate zou zijn vertaald. Kwantitatief winnen de Nederlandse vertalingen het ditmaal inderdaad van de Tsjechische. We kennen een flink aantal vertalingen van zijn werk, bijv. *De Zelo*, een religieus tractaat⁶ dat juist bewijst dat het met die gelijkgezindheid van Comenius met zijn Nederlandse geloofsbroeders niet zo gunstig was gesteld. Het stamt uit 1669 en de opdracht in het 17de-eeuwse Nederlands is ontroerend:

Van den yver, sonder wetenschap en liefde. Een broederlycke vermaening [...] tot vermindering des haets [...].

Of er is de vertaling van het schooldrama *Diogenes cynicus redivivus*, met uitgaven uit 1672, 1676, 1719, hetgeen op een redelijke populariteit van dit 'heekel-spel' moge wijzen. Het werd nota bene ook verschillende keren bij Erasmus' *Laus stultitiae* in één band opgenomen, omdat ook Comenius in dit stuk bepaalde geestesrichtingen becommentarieert en becritiseert. De fraaie Nederlandse titel luidt: *Den verrezzen hondschen Diogenes*. Geen van beide werken hebben een uitgesproken literair oogmerk, het eerste zeker niet, het tweede – als toneelstuk dat ook destijds werd opgevoerd – misschien iets meer, maar het hoofddoel was toch filosofisch-didactisch.

Comenius is natuurlijk vooral beroemd geworden om zijn didactisch-pedagogische werk, dat eigenlijk buiten het kader van dit onderwerp valt. Ook hiervan zijn enkele werken in de tijd van verschijning 'vertaald', of liever van een Nederlandse woordenlijst voorzien: zoals de *Vestibulum...* (het 'portael', met een eerste uitgave met Nederlands uit 1642) en het populairè Latijnse leerboek *Janua...* uit 1660 (met volgende drukken in 1662, 1666, 1667, 1675, 1691, 1694). Dit boekje draagt weer de fraaie ondertitel:

De gulde ontsloote deure der taelen; ofte een saei of spruyt-gaerde ['seminarium'!, K.M.] aller taelen [...].

Van de oorspronkelijk niet-literaire werken van Comenius die nog het meest een literair tintje hebben, moeten we natuurlijk zijn *Labyrint světa....* noemen, maar schrik niet, want het meesterwerk werd pas in 1788 (!) en dan nog uit het Duits vertaald, d.w.z. zo'n 125 jaar na de verschijning in het Tsjechisch gedrukt (Leszno 1631, Amsterdam 1663) en bovendien met de 'fancy' titel: *Wysgeerige en heekelende reizen...* en ten slotte met een auteur die als voorletters heeft: Z.A... terwijl Comenius Jan Amos als voornamen had. Het zou tot 1926 (!)

---

⁶ In Leiden bevindt zich verder nog een tractaatje, *Baswyne des Ghenaden Jaer voor de Bohemische Natie* (Campen 1632!), van de hand van Comenius die hiermee voor de 'verstroyde' Tsjechen zijn hoop uitte op een spoedig einde van de verwoestende Dertigjarige Oorlog. Het zou hier gaan om de enig overgebleven (vertaling van een) tekst van die titel (vgl. Emma Urbánková, *Soupis děl J. A. Komenského*). Dit laatste exemplaar is te vinden in de bibliotheek van de Rijksuniversiteit van Leiden.

duren tot de eerste 'echte' vertaling (uit het Tsjechisch) zou verschijnen. Dat was de verdienste van R.A.B. Oosterhuis, die overigens meer teksten van Comenius in het Nederlands vertaalde. De vertaling *Het labyrint der wereld en het paradijs des harten* geschiedde in een periode dat er opnieuw veel belangstelling bestond voor het toenmalige Tsjechoslowakije als jonge, kwetsbare democratie in het hart van Europa.

Het andere beroemde pedagogische werk van Comenius, de *Orbis pictus*, een soort meertalig beeldwoordenboek dat voor het eerst gedrukt werd in 1657 (Amsterdam) en dat een ware zegetocht door Europa beleefde en allerlei andere talen (ook minder algemene als het Deens, Hongaars, Zweeds, Italiaans, Slowaaks, Pools, Grieks) naast het Latijn bevatte, vinden we helaas niet – althans niet in de 17de of 18de eeuw – met een Hollandse woordenlijst (of Neerduytsche of Belgische, zoals het Nederlands destijds werd aangeduid)⁷. Er bestaat wel een 19de-eeuwse Nederlandse editie: *Orbis pictus, of geschilderde wereld* (Leiden, ca 1840), die in geen van de genoemde bibliografieën staat vermeld.⁸ De vertaling is van J. A. Susanna naar het Hoogduits van H. Gruenewald, een uitgave van 1841. In de 'Voorreede' wordt Comenius ook niet genoemd. De Duitse vertaling wordt er echter als het origineel bestempeld! Het werk lijkt ook eerder een bewerking te zijn van de traditionele *Orbis pictus*: de illustraties en beschrijvende tekst zijn hier van elkaar gescheiden en zijn uitgebreider. Voor een eerste 'Nederlandse' uitgave komen we pas terecht in 1991, een reprint met een toegevoegde recente Nederlandse vertaling van het tekstgedeelte.

De voorlopige conclusie is dan ook: Comenius is zeker een belangrijke factor voor de beeldvorming van Tsjechische cultuur/filosofie/wetenschap geweest, zij het maar zijdelings door werk op het literaire vlak. Comenius was echter een Europees kopstuk, en dan nog wel een die gedwongen lange tijd in Nederland in ballingschap verbleef. Dat is waarschijnlijk een belangrijker factor geweest voor zijn naamsbekendheid dan wat hij heeft geschreven, afgezien van zijn leerboekje Latijn en het schooldrama *Diogenes*. Typerend voor de betrekkelijk geringe belangstelling voor deze universalistische Tsjechische geleerde is het feit dat bijv. de Universiteitsbibliotheek in Amsterdam pas in de tweede helft van de 19de eeuw Comenius' werk serieus is begonnen te verzamelen. En dan te bedenken dat Comenius tijdens zijn verblijf in Amsterdam vele malen de bakermat van de Universiteitsbibliotheek, de Agnietenkapel, heeft bezocht en daar zelfs van het stadsbestuur de sleutel van had gekregen.

⁷ Bij Zibrť wordt een uitgave van 1673 genoemd, gedrukt bij Elzevir, maar deze komt weer niet voor bij A. Willems, *Les Elzevir* (Bruxelles 1880). K. Pilz uit zijn twijfel over de vermelding bij Zibrť. Vgl. Čeněk Zibrť, *Bibliografie české historie, V, svazek 2* (Praha, 1911/12) en Kurt Pilz, *Johann Amos Comenius. Orbis Sensualium Pictus. Die Ausgaben* (Nürnberg 1967).

⁸ Te vinden in het gewone on-linebestand van de bibliotheek van de Rijksuniversiteit van Leiden.

De 18de eeuw heeft geen nieuwe bouwstenen aangedragen voor ons beeld van de Tsjechische literatuur. Maar in de 19de eeuw vindt een herstel plaats van de waardering voor Comenius. Genoemd is reeds de Leidse uitgave van *Orbis pictus*, maar minstens zo interessant is de Nederlandse vertaling van zijn *Didactica magna* uit 1657, die in het *fin-de-siècle* op grote schaal in Europa werd vertaald. De Nederlandse vertaling *De groote onderwijsleer* (Tiel, 1892) is daar getuige van, waar in de inleiding wordt opgemerkt: "De opbrengst der eerste oplaag, van 1000 ex., is bestemd voor de Ondersteuningskas van den 'Bond van Nederlandsche Onderwijzers.'"⁹ Wellicht is dit een indicatie voor de populariteit van het boek in Nederlandse onderwijskringen. Ook hier gaat het echter om een niet-literaire, didactisch-pedagogische tekst, al is het lezen van dit wat stijve Nederlands uit het eind van de 19de eeuw vaak een waar genoegen:

Mogen dan ook eenige hoofden voor de ontwikkeling geheel ongeschikt zijn, evenals kwastig hout niet deugt voor fijn werk [...].¹⁰

en Comenius vervolgt lankmoedig:

Volslagen idioten ziet men overigens even zelden, als menschen die van nature geene ledematen hebben [...] ...¹¹

In het interbellum en met name vanaf het einde van de jaren twintig volgde een tweede golf vertalingen uit het Tsjechisch, die zowel te maken heeft met het einde van Wo I als met het hoopvolle begin en vrij spoedige tragische einde van het in 1918 gestichte Tsjechoslowakije. Met de eerste extra-literaire factor hing het werk van J. Hašek over de brave soldaat Švejk samen, die niet alleen de draak stak met het Oostenrijkse militarisme, maar ook met de tweeslachtigheid van de Tsjechische soldaten die met hun gezworen vijand (Oostenrijk-Hongarije) moesten strijden tegen hun Slavische broeders. de plebejische held/antiheld Švejk maakte echter weinig furore in het preutse, burgerlijke en nationalistische Tsjechoslowakije van die tijd. Wanneer echter de Duitse vertaling van Grete Reiner is verschenen (1926), begint Švejks zegetocht over de wereld. In het Nederlands werd de roman vertaald in 1929 door S. van Praag, en drie jaar later zou zelfs een tweede druk volgen. Daarna moeten we wachten tot de jaren vijftig, resp. zeventig wanneer er gemoderniseerde vertalingen van dit werk verschijnen. Maar zelfs het wereldwijde succes van deze roman en zijn auteur kon niet verhinderen dat anno 1997 de corespondent van *De Volkskrant* in Praag deze schrijver verwarde met de voor Zwitserland uitkomende tennis-speler Jakub Hlasek. Een nogal hilarische vergissing, omdat Hašek met zijn door

⁹ Comenius, *De groote onderwijsleer* (Tiel, 1892), p. 4.

¹⁰ Ibid., p. 118.

¹¹ Ibid.

overmatig drankgebruik corpulente lijf zo ongeveer het totale tegengestelde was van een sportfiguur.

Met het ontstaan en de vrij spoedige ondergang van de eerste Republiek hangt meer het literaire werk samen van Karel Čapek, een schrijver die zich wereldbeschouwelijk en politiek tot de aanhang schaarde van de eerste president T. G. Masaryk. Van Čapek is een hele reeks werken in het Nederlands vertaald, o.a. door toedoen van Eva de Raedt-Canter in de jaren dertig en Jan Molitor alias Aimé van Santen vlak na de oorlog. Merkwaardiggenoeg bleef onvertaald, althans voor zover mij bekend, een der hoofdwerken van Čapek, het toneelstuk *R. U. R.* (Rossum's Universal Robots, 1920), het stuk waarmee Čapek zich juist wereldvermaardheid had verworven. Hij introduceerde hierin de term en het thema van de 'robot'.

Dit stuk heeft nota bene ook nog eens een Nederlandse allusie: in de naam van de robottenfabriek komt Rossum voor (bekend van de pijptabak) en dit is dan weer een toespeling op het Tsjechische 'rozum' (rede, verstand¹²). Čapek is voor zover mij bekend echter pas eind juni 1931 voor het eerst in Nederland geweest, waar een vergadering van de PEN-club plaatsvond. Hieruit ontstonden zijn fraai door de auteur geïllustreerde schetsen: *Over Holland* (Tsj. 1932, Ndl. 1933 en 1944). Misschien is hij eerder met de naam (Van) Rossum geconfronteerd via affiches van de gelijknamige pijptabak, waarop een veroordeelde op het schavot een trekje van een lange stenen pijp krijgt aangeboden. Die afbeelding zal ook in Praag of in advertenties in de Eerste Republiek te zien zijn geweest. Daarbij had Karel Čapek een grote belangstelling voor 'kleine', toegepaste kunstvormen.

Wel werden andere toneelstukken van hem in het Nederlands vertaald en opgevoerd¹³: *Makropulos* (1926), *De witte ziekte* (1937) en *Moeder* (1939), waarvan de laatste twee typisch stukken zijn die reageren op de dramatische nationale omstandigheden, resp. het steeds verder oprukkende fascisme en de ondergang van de republiek na München '38, die de burger voor het morele dilemma stelde hoe zich daartegen te verweren. Het eerste stuk heeft net als *R.U.R.* een anti-utopisch, catastrofistisch thema: de uitvinding van en de strijd om een elixer dat het leven aanzienlijk kan verlengen.

In 1939 verscheen bovendien Čapeks roman *První parta* (1937) in Nederlandse vertaling: *De eerste brigade*. De roman handelt over een mijnongeluk en de heroïek die gepaard ging met reddingspogingen van de slachtoffers. Het was Čapeks antwoord om zich ook eens het arbeidersthema ter harte te nemen in een tijd van extreme verrechtsing. Onlangs werd dit werk hervertaald door Hans Krijt onder de titel *De eerste ploeg* (1986). In de 'slipstream' van deze en andere Čapek vertalingen en -bewerkingen zien we voor

¹² Dit was voor de Duitse vertaler, de Praag-Duitse Otto Pick, een reden om Rossum te vervangen door Werstand..., waardoor de titel veranderde in *WUR* (1922).

¹³ Tijdens mijn recherche stuitte ik op de Friese (l) vertaling *Adam de skepper* uit de jaren zestig (Tsj. *Adam stvořitel* - 1927).

de oorlog nog – opmerkelijk genoeg – de vertaling van een werk van de communistische schrijfster Pujmanová alsmede een roman van Hostovský, *Het testament* (1939, Tsj. *Dim bez pána* uit 1937) een joods schrijver die naar de V.S. zou emigreren. Het onvertaald blijven van werk van het na Hašek en Čapek derde kopstuk uit de Tsjechische literatuur, Vančura, moet worden toegeschreven aan de schier onvertaalbaarheid van zijn literaire stijl. De naoorlogse vertaling *De bakker Jan Marhoul* (Tsj. *Pekař Jan Marhoul*, 1969) moet als mislukking worden bestempeld.

Interessant zijn de vertalingen die tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn gemaakt en verschenen. Zo is er een vertaling van de katholieke ruralist Čep (*Slagschaduw*, Tsj. *Hranice stínu*, 1943/44), die naar Frankrijk was geëmigreerd. Zowel de vertaling van Hostovský als die van Čep staan op naam van A. E. Boutelje, de samensteller van het bekende zakwoordenboekje Tsjechisch-Nederlands. Politiek pikant zijn verder twee vertalingen uit het Slowaaks. Slowakije was immers tijdens de Tweede Wereldoorlog een clerofascistische staat. Het gaat om een vertaling van een werk van B. Njemtsova (sic! in plaats van Němcová), een belangrijk Tsjechisch schrijfster uit het midden van de 19de eeuw, die in het kader van haar folklore-onderzoek Slowaakse sprookjes had verzameld en in het Tsjechisch herverteld: *Slowaaksche sprookjes* (1943). Haar meest vertaalde roman *Babička* is tot op heden echter niet in het Nederlands vertaald. De tweede auteur is de Slowaakse schrijver J. C. Chronsky (sic! in plaats van J. Ciger Hronský) met zijn roman *De schamele vreugden van Josef Mak* (Tsj. *Jozef Mak*, 1945). Deze lyrische roman staat bol van sociaal sentiment. De Slowaakse auteur, die ook tijdens de 'Slowaakse Staat' verschillende werken publiceerde, is na de oorlog via Oostenrijk, Italië naar Zuid-Amerika geëmigreerd, omdat hij zich niet kon vinden met het na de oorlog veranderde politieke klimaat.

Vlak na de oorlog volgde nota bene een tegenwoordig geheel vergeten toneelstuk van Čapeks echtgenote Olga Scheinpflugová, zeker nog een voortzetting van de eerder genoemde belangstelling voor Čapek. Het stuk droeg de titel *Guyana* (1947), dat misschien mede door de geografische locatie de Nederlander tot de verbeelding zal hebben gesproken.

Verder verschijnt vlak na de oorlog nog de vertaling van het in communistische kringen beroemd geworden en in menige taal vertaalde pamflet van Fučík: *Met de strop om mijn nek* (Tsj. *Reportáž psaná na oprátce*, 1948), waarvan tegenwoordig is gebleken dat na de oorlog met de authentieke Tsjechische tekst is gefoezeld. In elk geval was de Nederlandse vertaling nu wel vrijwel synchroon, wat maar zelden het geval is geweest in de Tsjechisch-Nederlandse vertaaltraditie. Zo werd Weils joodse oorlogsroman *De ster van Jozef Roubíček* (Tsj. *Život s hvězdou*, 1949) uit diezelfde periode (door mij) pas in 1989 vertaald.

De voorlopige conclusie ten aanzien van de voorgaande twee perioden is dat ditmaal een verblijf in Nederland door ballingschap geen rol heeft gespeeld bij de bekendheid van de Tsjechische literatuur. Wel heeft weer het Europese niveau van Hašek en Čapek, waarvan de laatste met name in de Angelsaksische wereld een 'big shot' was, bijgedragen tot de naamsbekendheid bij ons. Overigens was het ook weer niet zo dat wanneer een Tsjechisch schrijver Nederland bezocht en zelfs daarvan een literair verslag maakte, hij dan ook automatisch werd vertaald. Zo was Bass bij de Olympische Spelen in Amsterdam in 1928 en verwerkte zijn indrukken van die reis in een 'Hollands dagboek' dat volgens mij niet in het Nederlands is vertaald. Wel verscheen zijn roman *Circus Umberto* (Tsj. *Cirkus Humberto*, 1955) in het Nederlands, zij het via het Duits.

Verder is opmerkelijk voor die periode dat een andere internationale stroming (communisme) en een internationaal verschijnsel (jodenvervolging) tot diverse vertalingen hebben geleid. Wat het laatste thema betreft, denk ik ook nog aan de (eveneens late) vertaling van Fuks' *Meneer Theodor Mundstock* (Tsj. 1963, Ndl. 1986). Deze internationale stromingen kunnen natuurlijk altijd in diverse landen op belangstelling rekenen, en literaire werken die zo'n internationaal tintje hebben, worden dan ook vaak vertaald. Of dit ook geldt voor de vertalingen uit het Slowaaks, m.a.w. dat deze zouden zijn vertaald vanuit een warme belangstelling voor het fascistische Slowakije, is niet uitgesloten.

De echte grote vertaalgolf zou echter pas in de jaren zeventig plaatsvinden en om verschillende redenen was dat weer te danken aan de emigratie. Heel wat schrijvers mengden zich met wisselend succes in vreemde culturen (Kundera, Škvorecký, Gruša, Lustig, Fischl/Dagan, e.a. – ik beperk me tot in het Nederlands vertaalde auteurs). Anderzijds wordt – mede dankzij de emigratie – de kennis van de Tsjechische taal en cultuur steeds verbreider en daarbij ook het aantal vertalers. Daarnaast is er nog de zgn. binnenlandse emigratie van dissidente schrijvers die zich weliswaar fysiek niet mengden met andere culturen, maar wier in eigen land verboden geschriften graag aftrek vonden in het buitenland. We mogen dan ook stellen dat door die situatie de ogen van de wereld in de jaren zeventig en tachtig op de Tsjechische cultuur gericht waren, wat leidde tot tal van vertalingen, te veel om op te noemen, vandaar dat ik volsta met het noemen van de belangrijkste auteurs: Vaculík, Havel, Klíma, Hrabal, Kohout, Brabcová, Kriseová, Kantůrková, Hodrová, Jámek, Sidon, Putík, Boučková, Viewegh, e.a. Hierbij is zelfs nog de poëzie en kinderliteratuur buiten beschouwing gebleven.

Bij deze ongelooflijke hoeveelheid moeten wel enkele accenten worden geplaatst. Wat de beeldvorming betreft speelt natuurlijk Kundera met een groot aantal titels die tamelijk synchroon vertaald werden de hoofdrol. Hoewel zijn werk door de critici niet altijd eenduidig tot meesterwerk is uitgeroepen, kunnen we niet om het culturele feit heen dat zijn werk na dat van Hašek het meest vertaalde en daardoor bekendste is geworden van de opgesomde auteurs, zowel

'in de wereld' als ook in Nederland. Een niet onbelangrijke factor voor Kundera's roem is de verwerking van het thema van de eigentijdse politiek en van de 'emigratie', alsmede de verfilming van verschillende van zijn romans.

Ook het toneelwerk, met name de eenakters, en de essays van Havel zijn natuurlijk zeer verspreid. Een van de extraliteraire feiten is daarbij dat Havel via de toekenning van de (Nederlandse) Erasmusprijs in 1986 tot kampioen van de dissidenten werd bestempeld, een rol die vóór de opkomst van Havel aan Vaculík was voorbehouden. Ook Havel heeft zich in vrijwel zijn gehele oeuvre beziggehouden met de politiek als verschijnsel dat het individuele leven geweld aandoet en taal tot een machtsinstrument maakt, die de oorspronkelijke roeping van taal, communicatie en creativiteit ondermijnt.

Havel heeft verder natuurlijk zijn naamsbekendheid na zijn dissidentschap vergroot door zijn politieke rol bij de Fluwelen Revolutie en sindsdien als president. Daarmee lijkt zijn literair vruchtbare periode voorbij, hij is immers nu zelf een machtsfactor geworden. Over de literaire kwaliteit en speelbaarheid van zijn toneelwerk lopen de meningen weleens uiteen. Het feit dat zijn werk op grote schaal is vertaald, heeft dus kennelijk ook met die politieke kritiek te maken.

Dan Hrabal. Aan zijn positie als 'zoön politician' kleven extraliteraire feiten die enigszins in zijn nadeel spreken. Zijn omstrede zelfkritiek in 1975 heeft hem destijds echter vooral in eigen land veel sympathie gekost. In het buitenland, waar zijn teksten onberoerd door de censuur bereikbaar bleven, vergrootte Hrabal echter gestaag zijn naamsbekendheid door zijn uitzonderlijke literaire stijl vol bizarre beelden en invallen, die in één ononderbroken stroom op het papier schijnen te komen. Hoewel hij in eigen land een 'volkschrijver' heet, is zijn stijl zo buitengewoon dat hij dat epitheton in vertaling nooit zal kunnen verwerven. Niettemin is de kring Hrabalfanaten groeiende met het aantal vertalingen van zijn werk.

Zoals gezegd is dan nog niet eens aandacht geschonken aan o.a. de kinderliteratuur, hoewel juist hier in de regel de politisering van de literatuur achterwege blijft en de universele thema's het winnen. Daardoor is kinderliteratuur nog het minst aan bepaalde nationale waarden gebonden en zal daardoor ook weinig bijdragen aan de beeldvorming van de Tsjechische literatuur. Bij kinderliteratuur, met name de literatuur voor de kleinere kinderen, speelt verder nog een ander factoren een rol: de illustraties, die bij de keuze van een boek beslissend kunnen zijn, zeker wanneer het verhaal de vorm van een stripverhaal aanneemt.

Ook kwam de vertaalde poëzie nog niet aan de orde. Sinds de jaren zeventig is er tamelijk wat Tsjechische poëzie vertaald, het meest door Jana Beranová 'rotterdamská'. Toch kunnen dergelijke mini-uitgaven nooit het effect hebben dat ze gemakkelijk beklijven in het collectieve bewustzijn. Een uitzondering vormt de vertaalde poëzie van Seifert, en hiervoor gold weer de extraliteraire omstandigheid dat de hem verleende Nobelprijs in 1984 deels gegrond is op de

literaire waarde van zijn werk (van de jaren twintig tot de jaren tachtig!), maar deels ook stoelde op zijn moedige houding in de periode van politieke repressie, toen ook hij – toch al een oude man – geen concessies aan de machthebbers deed.

De eindconclusie is duidelijk: de beeldvorming van Tsjechische literatuur in Nederland werd vaak door extraliteraire omstandigheden versterkt. Oorlog, ballingschap, emigratie, reizen, prestigieuze internationale prijzen of bepaalde historische factoren die de blik van de wereld op het Tsjechische grondgebied en de daar veel eer onderdrukte dan florerende cultuur, resp. literatuur vestigden, hebben de culturele overdracht naar diverse gastlanden gestimuleerd. Dat proces kon natuurlijk niet om de culturele waarde heen, hoewel in sommige gevallen die waarde door sommigen wordt becritiseerd. Dit blijkt echter geen belemmering te zijn voor de naamsbekendheid, noch voor de beeldvorming. Integendeel, die is daar zelfs vaak bij gebaat.